

ROMÁN ZOLTÁN

A VÁLLALKOZÁS A MAGYAR GAZDASÁGBAN – NEMZETKÖZI TÜKÖRBEN

A szerző ebben a tanulmányában a magyarországi vállalkozások jellemzőit elemzi az EU tagállamokhoz viszonyítva, a statisztikai adatok mellett felméréseket, attitűdvizsgálatokat és versenyképességi rangsorokat is mérlegelve. A vállalkozás vizsgálata három oldalról közelíthető meg: a vállalkozói gondolkodás, készség megfigyelése; a vállalkozási aktivitás megfigyelése; valamint a vállalkozást alakító környezet elemzése. A tanulmány e tényezőket vizsgálja, és értékeli az EU országok között tapasztalható eltéréseket. A cikk végén a szerző kitér arra is, hogy véleménye szerint miért indokolatlan a vállalat és a vállalkozás kifejezések összemosása, illetve ennek milyen következményei lehetnek a hazai KKV-fejlesztésben.

A vállalkozás az utóbbi időben ugyanolyan kulcsszó lett, mint a tudásgazdaság. A K+F és az oktatás-képzés mellett a növekedés, a versenyképesség, az innovációk nélkülözhetetlen forrásának tekintik és kiemelik erős kötődését a vállalatindításokhoz, a kisvállalatokhoz. A nemzetközi fórumokon ezért legtöbbször már nem KKV-, hanem „KKV- és vállalkozáspolitikáról”, és ennek alátámasztására „KKV-t és vállalkozást jellemző”, leegyszerűsítve „KKV- és vállalkozás-statisztikáról” beszélnek. Amikor az OECD 2. miniszteri KKV-konferenciáján elfogadott Isztambuli Miniszteri Nyilatkozat (OECD, 2004) feladatként jelölte meg a KKV- politikák tényfeltáró és elemző bázisának erősítését¹, ennek egyik fő irányaként a vállalkozásstatisztika kiépítését igényelte. Megbízást erre az OECD KKV-Vállalkozás Munkacsoportja és az OECD Statisztikai Igazgatósága kapott.

Az MTA Ipar- és Vállalatgazdasági Bizottságának és Statisztikai Bizottságának 2005. február 22-i együttes ülését a kis- és középvállalatok statisztikai megfigyelésének helyzetéről e munkához kapcsolódva rendeztük. A vita alapjául szolgáló tanulmány² fő mondanivalója az volt, hogy a további, frissebb, konzisztensebb és nemzetközileg jobban összehasonlítható KKV-adatok és elemzések iránti igények közepontjába az utóbbi években a vállalkozás jelenségei, körülményei, hatásai kerültek és e kihívásra a magyar statisztikának is válaszolnia kell. A Központi Statisztikai Hivatal „A kis- és középvállalatok és a vállalkozási készség” címmel 2006 elején közreadott kiadványát akár ilyen válasznak is tekinthetjük. Az OECD-munkacsoport 2006. júniusi ülésén, amely rögzítette a vállalkozás-statisztika kiépítésének további programját, módomban volt e kiadványt ismertetni; mint első ilyen kísérletet, nagy érdeklődés, elismerés fogadta. Jelen tanulmány a kiadvány és készítésének tapasztalatai alapján

1 „Hogy e politikák alakítói döntéseiket empirikus ismeretek alapján, kellő információ birtokában hozzák meg”.

2 A tanulmányt (Román, 2005) a GÉS 2005. 2. száma, az ülésről a beszámolót a Statisztikai Szemle 2005. 3. száma közölte (Lakatos, 2005).

képet kíván adni a vállalkozás hazai helyzetéről és a vállalkozásstatisztika továbbépítésének feladatairól.

A VÁLLALKOZÁS MEGFIGYELÉSÉNEK FŐ IRÁNYAI

A vállalkozás (entrepreneurship) fogalmáról az üzleti világra értelmezve sok vita után elfogadottnak tekinthető az a meghatározás, amelyet az unió *Vállalkozás Európában Zöld Könyve* adott: „A vállalkozás gondolkodásmód, valamint gazdasági tevékenység teremtésének és fejlesztésének folyamata, ötvözve a kockázatvállalást, a kreativitást és/vagy az innovációt józan menedzsmenttel, egy új vagy már működő vállalaton belül” (Green Book, 2003). Ez a dokumentum hangsúlyozta, hogy ez a cselekvésben is megnyilvánuló gondolkodásmód ösztönöz új vállalat indítására, jelenik meg a kisvállalatok növekedési törekvésében, de természetesen nélkülözhetetlen a már működő vállalatok, ezek között a nagyvállalatok körében és a társadalom más területein is.

A gyakorlatban a vállalkozás megfigyelését legtöbbször a kis-, a kis- és középvállalatokra összpontosítjuk, kiterjesztve ezt a vállalatok indítására, annak előzményeire is. A nagyvállalatok létrejöttének, fejlődésének, növekedésének körülményeit, valamint a vállalatokon, leginkább a nagyvállalatokon belüli belső vállalkozás formáit (angol szóval intracorporate entrepreneurship = intrapreneurship, corporate entrepreneurship) egy másik, elsősorban a vezetéselmélethez és a menedzsment-oktatáshoz kapcsolódó kutatási terület vizsgálja. A vállalkozási készség és aktivitás a versenyképességi kutatásokban is mind nagyobb teret nyert; időszerű lenne e sokféle közelítés eredményeinek összevetése és integrálása, de ez meghaladná e cikk kereteit.

A vállalkozás statisztikai megfigyelésének rendszere most alakul ki. A kis- és középvállalatokat állítva középpontba a megfigyelés három fő irányának a vállalkozói gondolkodás és készség, a vállalkozói aktivitás és a vállalkozást befolyásoló környezet vizsgálata tekinthető. A leggyakrabban vizsgált témák:

- a vállalkozói gondolkodás, készség megfigyelésénél
 - a vállalkozói státus vonzereje, ennek összetevői,
 - a születő vállalatok, a vállalatindítások előkészítése és
 - a vállalatok-vállalkozók növekedési törekvése;
- a vállalkozási aktivitás megfigyelésénél
 - az önfoglalkoztatók aránya,
 - a vállalatindítási, cserélődési és túlélési arányok,
 - a vállalatossűrűség, a vállalatok nagyság szerinti megoszlása,
 - a vállalatok teljesítmény- és versenyképességi jellemzői;
- a vállalkozást alakító környezetet vizsgálva
 - a vállalkozás oktatása és társadalmi légköre,
 - a vállalatok indítását és növekedését befolyásoló üzleti környezet és
 - a KKV- és vállalkozáspolitikai egyéb eszközei.

„A kis- és középvállalatok és a vállalkozási készség” kiadvány az első két területet vizsgálta közelebbről, a rendelkezésre álló adatok és források korlátai között. Új felmérések végzésére ugyanis nem volt lehetőség és a külföldi forrásokhoz való hozzá-

férésünk is behatárolt volt. A kiadvány az említett harmadik területről csak a vállalkozásoktatás és az üzleti környezet néhány jellemzőjét idézte, a hazai KKV- és vállalkozáspolitikai behatóbb értékelése nem képezte a kiadvány tárgyát. A vállalkozásstatisztika kiépítése keretében az OECD a mutatók legszélesebb körét veszi számításba; előirányzott próbafelmérésükhöz várhatóan mi is csatlakozunk. Minthogy e munkától végső soron a KKV- és vállalkozáspolitikai jobb megalapozását várják, az előkészítő munka egyik súlypontja az adatok tartalmának és nemzetközi összehasonlíthatóságának tisztázása és javítása. Ez a törekvés a magyar kiadvány készítésénél is érvényesült, ezt a szokásosnál több módszertani megjegyzés, magyarázat, a közölt hazai és nemzetközi adatok összehasonlíthatósági korlátaira való utalások is tanúsítják.

A VÁLLALKOZÓI GONDOLKODÁS ÉS KÉSZSÉG JELLEMZŐI

Az Európai Unió 2000-től készítettetett felméréseket arról, hogy a népesség különböző csoportjai szabad választás esetén a vállalkozói/önfoglalkoztató vagy az alkalmazotti státust részesítenék-e előnyben. A 2004. évi felmérést már az új tagországokra is kiterjesztették. E felmérésben (Flash Eurobarometer 160, 2004) mind a nemválaszolók, mind a preferenciát nem nyilvánítók aránya 1 és 8% között volt. Ezért adataik idézésénél célszerűnek láttuk egy „a határozott választ adók” körére számított mutató bevezetését. Erre a vállalkozói státus preferenciáját nézve az EU-10 országcsoport (azaz a 2004-ben csatlakozott tíz ország) átlagára 48, az EU-15-re 47, Magyarországra 44%-ot kaptunk. Az egyes országokban kapott válaszok között mindkét csoport esetében nagy szóródás mutatkozott, a két szélső érték az EU-10-nél 34–64%, az EU-15-nél 29–66% volt.

A státus-preferencia mellett a kérdőív ezek motívumait is tudakolta, a vállalkozói státus esetében 9, az alkalmazotti státus esetében 13 tényezőt jelölve meg. Minthogy ez nagyon szétaprózott képet ad, sok átfedéssel a tényezők megjelölése között, tényező-csoportokat képeztünk. Az ebből kirajzolódó kép szerint a vállalkozói státus fő vonzereje (1. táblázat) az igény önállóságra, a saját környezet alakítására, második helyen pedig a nagyobb jövedelem reménye. Az EU-10 országaiban és Magyarországon a jövedelmi és foglalkoztatottsági megfontolások nagyobb szerepet kaptak; ez következik a két országcsoport közötti ilyen különbségekből is.

1. táblázat. A vállalkozói státus preferálását motiváló tényezők megjelölésének gyakorisága, %

	EU-25 átlag	EU-25 szél- ső értékek	Egyesült Államok	EU-15	EU-10	Magyar- ország
1. Függetlenség/önmegvalósítás /érdekes feladatok	77	59–86	21	69	67	65
2. Saját maga alakíthatja környezetét	16	4–55	61	15	19	26
1. és 2. együtt	93	76–136	82	84	86	91
3. Üzleti alkalom	8	1–28	2	8	10	14
4. Kedvező gazdasági klíma	2	0–18	1	2	3	3
5. Kilátás nagyobb jövedelemre	23	6–61	9	20	34	43
6. Foglalkoztatottsági megfontolások	7	0–68	2	6	15	11

Forrás: Flash EB 160, 2004. Annex 5. oldal.

Az alkalmazotti státus preferálását motiváló tényezők közül (2. táblázat) az első helyen nagy súllyal a stabilabb jövedelem, foglalkoztatottság, társadalombiztosítás vonzerejét, második helyen a vállalkozói ötlet, tudás, érdeklődés hiányát jelölték meg. E tényezők egyben a vállalkozástól visszatartó megfontolásokra is utalnak. Ezek az EU-10 országokban és Magyarországon is jóval erősebben hatnak, mint az EU-15 csoportban. Meglepően kisebb jelentőséget tulajdonítottak a pénzügyi források hiányának és az adminisztrációs terheknek.

2. táblázat. Az alkalmazotti státus preferálását motiváló tényezők megjelölésének gyakorisága, %

	EU-25 átlag	EU-25 szél- ső értékek	Egyesült Államok	EU-15	EU-10	Magyar- ország
1. Stabilabb jövedelem és foglalkoztatottság, társadalombiztosítás	66	26–177	39	63	85	84
2. Vállalkozói ötlet, tudás, érdeklődés hiánya (5 tényező)	41	10–143	12	38	66	57
3. Pénzügyi források hiánya	8	1–43	1	6	18	8
4. Nagy adminisztrációs terhek	5	1–17	1	5	7	1
5. Kisebbségi kockázat, kedvezőtlen gazdasági klíma	21	6–47	5	20	21	8
6. Szokatlan és nehéz döntés	6	3–46	28	6	6	3
7. Egyéb tényezők	18	0–56	5	19	14	27

Forrás: Flash EB 160, 2004. Annex 3. oldal.

A 2004. évi, hasonló nagyságú mintára, de nem telefonos, hanem személyes beszélgetésekre épített hazai felmérésünkben (MVKA, 2004, III. fejezet) a vállalkozói státust preferálók arányára többes mutatót képeztünk, aszerint, hogy kifejezetten a vállalkozói státus preferálását jelölik-e meg, vagy kombinálva ezt a (nálunk gyakori és kedvelt) egyidejű alkalmazotti státussal. Az eredmény a határozott választ adókat nézve: 68% lenne szívesebben alkalmazott, csak önfoglalkoztató 24%, alkalmazotti állással kombinálva további 8%, összesen 32% Bármelyik adatot fogadjuk el, az a nemzetközi adatoknál alacsonyabb arányokat jelez.³

A vállalkozói preferenciát jelző válaszadókat gyakran potenciális, aspiráló, lapangó (latens) vállalkozóknak nevezik. Már határozott szándéokra, konkrét lépésekre is utal a „születő vállalkozó” megjelölés, amelyhez többféle definíciót társítanak. Az önfoglalkoztatók 10–20% közötti arányának összevetése a 40–60%-os preferenciákkal világosan jelzi, hogy a születés hosszabb folyamat és záródhat sikerrel, kisebb vagy nagyobb eredménnyel, de kudarcral vagy visszalépéssel is. Ennek körülményeit, motívumait elemzik a „születő” vállalatokról készített felmérések, többféle közelítéssel. *Friederike Welter* (2000) például három fázist határol el: alapítási vágy, alapítási szándék, leendő alapító. A németországi helyzetről készített felmérése szerint a vállalkozás indításának vágyából 11,4%-nál jön létre alapítási szándék, ténylegesen pedig mindössze 1,8%-uk indít új vállalatot.

³ Ebben szerepet játszhat a két felmérés mintájának és módszerének (telefonos és személyes beszélgetés) eltérése is.

A vállalatok születését és dinamikáját elemző tanulmányok közül kiemelkedik a Vállalkozás-kutató Konzorcium (ERC) 1995–2003 közötti négy panelfelmérése az Egyesült Államokban (Gartner, 2005). Ebből ágazott le 1997-ben a Globális Vállalkozási Monitor (GEM) jelentésekhez szükséges felmérések készítése. Ezekhez a vállalkozás fogalmára sajátos definíciót vezettek be, három elemből képezve egy „Teljes Vállalkozói Aktivitás (TVA)” mutatót. Ezt újabban (nagyon is indokoltan!) pontosabban, a „korai fázisú vállalkozói aktivitás” mutatójaként jelölik meg.

3. táblázat. Az európai országok „korai fázisú vállalkozói aktivitás” mutatói

	TVA 2001	TVA 2003	TVA 2004	TVA 2005	Az alkalom-motiváció a szükség-motiváció hányszorosa	
					2004	2005
Ausztria	-	-	-	5,3	-	5,9
Belgium	4,5	3,0	3,5	3,9	15,3	8,7
Dánia	8,0	6,5	5,3	4,8	13,0	27,4
Egyesült Királyság	7,8	5,4	6,3	6,2	8,7	6,7
Finnország	7,7	4,6	4,4	5,0	13,3	6,3
Franciaország	7,4	3,2	6,0	5,4	3,3	1,3
Görögország	-	-	5,8	6,5	2,3	5,7
Hollandia	6,4	4,6	5,1	4,4	6,3	11,5
Horvátország	-	3,6	3,7	6,1	1,3	0,9
Írország	12,2	9,1	7,7	9,8	6,5	4,2
Izland	-	11,3	13,6	10,7	16,7	18,2
Lengyelország	10,0	4,4	8,8	-	1,8	-
Lettország	-	-	-	6,6	-	4,9
Magyarország	11,4	6,6	4,3	1,9	2,2	1,5
Németország	8,0	5,2	4,5	5,4	2,6	2,4
Norvégia	8,8	8,7	7,0	9,2	6,8	9,8
Olaszország	10,2	5,9	4,3	4,9	9,3	5,0
Portugália	7,1	-	7,0	-	4,3	-
Spanyolország	8,2	4,6	5,2	5,7	7,3	5,9
Svájc	-	-	-	6,1	-	6,1
Svédország	6,7	4,0	3,7	4,0	9,5	5,6
Szlovénia	-	4,6	2,6	4,4	5,1	7,8

Forrás: GEM Executive Report 2004, 17. oldal és 2005, 18. és 22. oldal.

A vállalkozási aktivitás e mutatóját a „születőben lévő” és a „már létező fiatal” (42 hónapnál nem idősebb) vállalkozások, valamint a tőkéjüket „informálisan” befektető ún. „üzleti angyalok” száma összegének a felnőtt (18–64 év közötti) lakosság számához viszonyított aránya alapján határozzák meg.

Az országokat e mutatók alapján rangsorolva (3. táblázat), a meglepően nagy (és sok országnál a szomszédos évek közötti) ugrásszerű különbségekre nem könnyű magyarázatot találni⁴. Magyarország 2001-ben az akkor megfigyelt 15 európai ország

⁴ Az alkalom és szükség motivációs arány adatpárjának nagy különbségeivel kapcsolatban a 2005. évi GEM-jelentés (59. oldal) is megjegyzi, hogy a jövőben sokkal pontosabban kell e kérdést megfogalmazni. Reagálva arra a már korábban felmerült kételyre, hogy miért 42 hónapnál húzunk határvonalat, e jelentés – szigorúbban vizsgálva az adatok és következtetések megbízhatóságát – a GEM-felmérések 2. szakaszának indításáról szólva bevezette az összes (születő, új és korábbi) vállalatok arányának együttes mutatóját is.

között még a 2., 2002-ben 17 ország között a 4., 2004-ben 19 ország között a 15., 2005-ben az utolsó (20.) helyet kapta. (2003-ról nem készült magyar felmérés.) Az újabb, a korábban indult vállalatokat is számba vevő mutató szerint ugyancsak az utolsó helyen vagyunk, a magyarul közreadott 12 oldalas „GEM 2005 Magyarország” jelentés azonban lábjegyzetben (4. oldal) megjegyzi ehhez, hogy „A mutató valós értéke ennél lényegesen nagyobb”. A „vállalkozói boom” csúcsévei után a statisztika adatai a vállalkozói kedv gyengülését jelzik, de a GEM jelentésekből kirajzolódó különlegesen alacsony színvonalat és drámai visszaesést nem erősítik meg.

Arra, hogy e felmérések során milyen sok múlik a kérdések megfogalmazásán, az uniós felmérés alkalom- és szükségmotivációs arányai mellé (4. táblázat) idézünk a „vállalkozói dinamika” amerikai panel-felméréséből is. Itt úgy tették fel a kérdést, hogy az üzleti ötlet/alkalom vagy pedig a vállalkozás-indítási szándék született meg először. A válaszok így oszlottak meg: ötlet/alkalom 36,9%, szándék 42,1%, egyidejűleg 21,0% (Gartner, 2005, 266. oldal). Hogy a szándék szükséghelyzetből adódott-e, erre itt nem kapunk feleletet; az idézett FLASH EB felmérés szerint az Egyesült Államokban ez mindössze 13%-ban motiválta a vállalatindítást.

4. táblázat. A fő motívum a korábban és most vállalkozást indítók körében, %

	EU-25 átlag	EU-25 szél- ső értékek	Egyesült Államok	EU-15	EU-10	Magyar- ország
Jó alkalom	55	33–78	71	56	48	57
Szükséghelyzet	32	12–42	13	32	33	23
Mindkettő vagy spontán döntés	10	4–24	10	9	16	19

Forrás: Flash EB 160, 2004. 36. oldal.

A vállalkozási aktivitás megfigyelésénél lényeges kérdés az is, hogy az induló és a már rövidebb-hosszabb ideje működő vállalat törekszik-e további növekedésre, vállalat-e ezért kockázatot is. Az isztambuli miniszteri konferenciára készített OECD-tanulmány (Fostering, 2004) a kisvállalat-tulajdonosok háromnegyedét az „életstílus-vállalkozókhöz” sorolja, egynegyedükről gondolja, hogy a növekedés is céljuk, ezek egyötödénél (tehát 5%-uknál), hogy jelentős növekedést érnek el. A 2003. évi GEM-jelentés interjúk alapján vizsgálta a „vállalkozó vállalatok” arányát; erre (az OECD-becsléssel egyezően) 5%-ot kaptak. Magyarország e mutató alapján 40 ország között a 24. helyre került.

A 2004. évi GEM-jelentés nem közölt ilyen mutatót, de egy önálló tanulmány (Autio, 2005) többéves adatbázisuk alapján, elhatárolva a nagy várakozásokkal induló születő és új („bébi”) vállalkozások csoportját, úgy találta, hogy országok, régiók szerint a születő és új vállalkozások 3–17%-a számol azzal, hogy öt éven belül 20 vagy ennél több foglalkoztatottal (és 1–7%, hogy 50 vagy ennél több foglalkoztatottal) fog dolgozni. A tanulmány szerint az új munkahelyek teremtésének 70–80%-a ezektől várható; Európában azonban igen alacsony az ilyen vállalkozások aránya. A 2005. évi GEM-jelentés ilyen vizsgálódásokról is szól, de országok szerinti adatokat nem közöl, a magyar jelentés sem. A 2005. évi magyar GEM-jelentés a lakosság körében végzett

felmérésekről mutat be adatokat, ezek a vállalkozói készséget Magyarországon nemzetközi összehasonlításban rendkívül gyengének jelzik.

Az összkép tehát közepesnél gyengébb vállalkozási készségünket mutatja, de még szükség lenne a különböző felmérések alaposabb összevetésére és ellenőrzésére is. Néhány kérdést a vállalkozásindítási szándékokról a rendszeres munkaerő-felmérések keretében is feltesznek, az itt kapott válaszok is figyelmet érdemelnek. Fontos jelzés például, hogy az inaktivitás okai között a munkaképes korú (16–64 éves) népesség körében az EU-tagországok közül Magyarországon a harmadik legmagasabb (29,4%) a nyugdíjazottság, a negyedik legmagasabb (5,3%) az elbátortalanodás megjelölésének aránya (Employment, 2005, 230. oldal)⁵. Hazai munkaerő-felmérésünkből példa a sokszor meglepő, további elemzést igénylő válaszokra: 2003-ban és 2004-ben a közel 300 ezer „teljes vagy részidős munkát keresők” közül mindössze 2305, illetőleg 1530 fő mondta, hogy önálló vállalkozást szeretne indítani, holott évente ennek sokszorosa regisztráltatja magát. A vállalkozói gondolkodás erősítésének várt programjához ezek a jelzések fontos támpontokat adnak.

A VÁLLALKOZÁSI AKTIVITÁS MUTATÓI

A vállalkozói gondolkodásmód cselekvésben való megnyilvánulását, a vállalkozási aktivitást többféle mutatóval mérhetjük. Ezek között a leggyakrabban az önfoglalkoztatók arányát és a vállalatsűrűséget vizsgáljuk. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a foglalkoztatottsági státusok öt típusát különbözteti meg: 1. alkalmazott, 2. szövetkezet tagja, 3. társas vállalkozás tagja, 4. vállalkozó, 5. segítő családtag. Önfoglalkoztatónak az öt foglalkoztatottsági státus közül egyes esetekben a harmadik és negyedik kategóriát, más esetekben az összes nem alkalmazotti, azaz a 2–5. kategóriát tekintik.

Az önfoglalkoztatók számáról, arányáról a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal, az OECD és az EU kiadványai is közölnek adatokat. Ezek nagyjából hasonló képet, de sok eltérést is mutatnak. Magyar adatsorokkal 1992-től rendelkezünk (A munkaerőfelmérés idősorai, 2005). A 1992–2004. közötti időszakban az alkalmazottak aránya nőtt (79,6 → 85,8%), az önfoglalkoztatók aránya csökkent (elsősorban a szövetkezetek felbomlása, tagjaik számának gyors apadása folytán). Az OECD adatai szerint (OECD Labor Force Statistics, 2005) az önfoglalkoztatók arányának szélső értékeit Törökország (49,2%) és Luxemburg (6,8%) adja; igen alacsony még ez az arány Norvégiában (7,4%) és az Egyesült Államokban (7,6%) is. Magyarország 14,3%-ával a 30 ország között a közép táján helyezkedik el. Kevéssel magasabb e mutató Csehországban (16,9%), Lengyelországban a mezőgazdaságot is beszámítva lényegesen magasabb (30,9%), mezőgazdaság nélkül alacsonyabb (12,6). Az EU legutóbbi foglalkoztatottsági jelentése (Employment, 2005) szerint 2000 óta a mintegy 16%-os átlagos uniós önfoglalkoztató arány nem változott.

A magyar adatok megítélésénél nem feledkezhetünk meg arról, hogy a részidős és mellékfoglalkozásként folytatott, a színlelt (látszat-) vállalkozók és az informális, rejtett, nem számba vett gazdaság aránya országonként igen eltérő, Magyarországon

⁵ A többször idézett uniós felmérés szerint a bukás kockázatát, mint a vállalkozástól visszatartó tényezőt a legnagyobb arányban a magyar válaszolók jelölték meg, az EU-10 átlagos 62%-ával szemben 80%-ban.

mindhárom esetben az átlagosnál jóval magasabb. Mérlegelni kell ezt a vállalatsűrűséget jellemző mutatók, a működő vállalatok népességszámra vetített arányának összevetésénél is. Az erről közölt magyar adat 2005-től mintegy 20%-kal alacsonyabb a korábbi adatoknál, mert a KSH a működő vállalatok számát szigorúbb kritériumok, a vállalatdemográfiai felvételek alapján határozza meg. (Ezzel megszűntek a regiszteradatok és a strukturális statisztika közötti korábbi nagy eltérések is.) Az Európai Unió országaival 2003-ra a vállalatdemográfia mezőgazdaság nélküli adatait tudjuk összehasonlítani.

5. táblázat. Vállalatsűrűség és vállalati nagyságstruktúra az Európai Unióban és Magyarországon, 2003

	Vállalatok száma (ezer)	1000 lakosra jutó vállalatok száma	Átlagos vállalatnagyság (fő)	Domináns nagyságkategória
Ausztria	268	33	11	mikro
Belgium	438	42	7	mikro
Dánia	206	39	10	EK
Egyesült Királyság	2234	38	11	nagy
Finnország	222	43	7	nagy
Franciaország	2501	42	8	mikro
Görögország	771	70	2	mikro
Hollandia	572	35	12	nagy
Írország	97	24	10	EK
Luxemburg	24	53	9	EK
Németország	3019	37	10	mikro
Olaszország	4489	78	4	mikro
Portugália	694	66	5	mikro
Spanyolország	2677	66	6	mikro
Svédország	486	54	7	mikro
EU-15	18698	49	7	mikro
Izland	29	100	4	nagy
Norvégia	238	52	7	mikro
Svájc (és Liechtenstein)	344	47	8	nagy
EU-19	19310	49	7	mikro
Magyarország	598	61	5	mikro

Forrás: Observatory 2003/7, 77–78. oldal. (Mezőgazdaság nélküli adatok.) A „domináns nagyságkategóriát” aszerint jelölik meg, hogy a mikro- (M), az egyéb kis- és közép- (EK) és a nagyvállalatok (N) csoportja közül a foglalkoztatott létszám legnagyobb hányadának melyik biztosít munkahelyet.

Magyarországra ezek a korábbinál alacsonyabb számok az EU átlagnál most is nagyobb vállalatsűrűséget és alacsonyabb átlagos vállalatnagyságot mutatnak, de jóval kisebb eltéréssel. Az EU-átlag különben szembetűnően nagy különbségeket takar: a vállalatsűrűség 24 és 78 között van (Írország és Olaszország), az átlagos vállalatnagyság 2 és 12 fő között (Görögország és Hollandia), a mikrovállalatok

körében 1 és 5 fő között (Görögország és Ausztria, Magyarországra 1,7 fő). Változatlanul ahhoz az országcsoporthoz tartozunk (10 ország a 19-ből), amelyben a foglalkoztatott létszám legnagyobb hányada mikrovállalatokban dolgozik. Az egyéb (10–49 fős) kis- és középvállalatok magyar mutatója azonos az EU-átlaggal (19), a középvállalatoknál az eltérés minimális (100 az uniós 98-cal szemben), a nagyvállalatokra a 874 fős magyar mutató az EU-15 1059-énél jóval kisebb. A (korábbi) EU tagországok és a jelölt (azaz 2004-ben csatlakozott) országok vállalati nagyságstruktúrájának összehasonlításához adatok csak hézagosan állnak rendelkezésre. A fő különbség a mikrovállalatok (és kevéssel a nagyvállalatok) magasabb, az egyéb kisvállalatok alacsonyabb aránya a jelölt országokban. Ez jellemző a magyar vállalati nagyságstruktúrára is, az iparban és építőiparban pedig (külföldi tőke!) a közép- és nagyvállalatok határozottan magasabb aránya.

A vállalkozásstatisztika kiépítése során jobban összehasonlítható mutatókat kívánunk képezni. Ennek egyik lépése a részidős és másodfoglalkozású vállalkozások teljes munkaidőre való (FTE) átszámítása lesz. Az OECD legutóbbi szakértői ülésén megfontolásra ajánlották azt is, hogy egyáltalán számba vegyük-e vállalatként azokat az alkalmazott nélkül, részmunkaidőben dolgozó egyéni és társas vállalkozókat, ahol az egész naposra átszámított összmunkaidő fél napot sem ér el. Az Egyesült Államokban az alkalmazottal dolgozó 5,7 millió vállalat mellett 26,9 millió üzleti adóbevallást gyűjtenek be, zömében részidős egyéni vállalkozóktól (2004 The Small Business Economy, 170. oldal); a vállalkozásindítás újabb „Kaufman indexének” számításánál heti 15 munkaóránál vonják meg a határt (Fairlei, 2005). Nálunk az egyéni vállalkozásoknak 40%-a főállás és nyugdíj melletti vállalkozás és hasonló, sőt becslésem szerint nagyobb ezek aránya a társas vállalkozások (kft-k és bt-k) körében is⁶. E kört 0,5-es együtthatóval véve figyelembe, vállalatösszességünk 61 helyett 49 lenne. Ez az idézett EU-átlagnak felel meg, de természetesen az ajánlott korrekció ezt is csökkentené, legjobban minden bizonnyal Olaszország és Görögország kiugró mutatóit (78 és 70!). Az uniós országok közötti igen nagy különbségek a vállalatösszesség tekintetében sok tényezőre vezethetők vissza, alapos magyarázatuk és a magyar adatok értékelése ennek tükrében még várat magára.

A vállalatdemográfiai adatok alapján (Vállalkozások demográfiája 1999–2003, és 2004) lehetőség nyílik a vállalkozási aktivitást jellemző vállalatindítási, cserélődési és túlélési arányok összehasonlítására is, mind vállalatcsoportok szerint, mind nemzetközi adatokkal. Az uniós országokkal való egybevetés (Statistics in focus 2005/36 és European Business, 2006 42–44. oldal) azt mutatja, hogy *a hazai vállalatindítási, megszűnési és cserélődési arányok a legmagasabbak közé tartoznak*. Nem meglepő tehát, hogy néhány kivétellel a túlélési ráták is nálunk a legalacsonyabbak. Az induló vállalatok átlagos létszámnagysága Magyarországon 2001-ben 1,6, 2002-ben 1,5 fő volt; a vizsgált országok számtani átlaga valamivel magasabb: 1,8 és 1,6 fő. A *Statistics in focus* kiadvány (7. oldal) 9 ország egy évéről,

6 Ilyen felmérésünk nincs még, de határozottan ezt jelzi, hogy például 2003-ra a működő társas vállalkozások 319 746-os számához a munkaerő-felmérések alapján csupán 114 700 olyan önfoglalkoztató vállalkozót társíthatunk, akik foglalkoztatottsági státusuknak társas vállalkozás tulajdonosaként végzett munkájukat jelölték meg. Ennek egyik magyarázata, hogy igen sok vállalkozónak több vállalata van és a kft-k és bt-k jelentős részét mellékfoglalkozásként működtetik (elszámolási, manőverezési lehetőségekre gondolva sokan egyidejűleg hasonló tevékenységet folytató egyéni vállalkozók is).

2001-ről azt is bemutatja, hogy a vállalatindítások és megszűnések foglalkoztatási hatása igen különböző, akár negatív is lehet. Magyarországon ebben az évben kisebb, Csehországban és Spanyolországban határozottan jelentős volt a foglalkoztatást növelő hatás. A kérdés fontossága ennek rendszeres vizsgálatát indokolja, de vállalatdemográfiánk még adós, ahogyan KKV-politikánk is, a következtetések levonásával ezekből az új adatokból, összefüggésekből.

A VÁLLALATI TELJESÍTMÉNYEK

A vállalkozási aktivitás eredményességéről, a vállalati teljesítményekről az eddig idézett mutatók keveset mondanak. Ezt az induló és már működő kis- és középvállalatoknak a foglalkoztatottsághoz, a GDP-hez, az exporthoz és az innovációkhoz való hozzájárulása, a gazdaság növekedésében betöltött szerepe alapján ítéldhetjük meg. Nemzetközileg összehasonlítható adatokat ehhez elsősorban az uniós *strukturális vállalati statisztika* (SBS) nyújthat és egyre inkább nyújt is. Továbbra is gond azonban, hogy miképpen biztosítható ezek konzisztenciája a statisztika egyéb ágai által nyújtott adatokkal (a vállalatok számát és a foglalkoztatott létszám megoszlását illetően a regiszterek, a munkaerő-felmérések és a népszámlálások, mikrocenzusok, a teljesítmény különböző jellemzőit nézve a nemzeti számlák adataival).⁷

A strukturális vállalati statisztika szerint 2003-ban a magyar gazdaságban a foglalkoztatottak 55,5%-ának a kis- (ebből 37,7%-ának a 10 fő alatti mikro-) vállalatok nyújtottak munkahelyet, a középvállalatok részesedése 15,9%, a nagyvállalatok részesedése 28,6% volt. Hét nemzetgazdasági ágban (a tizenkettő közül) a foglalkoztatottak több mint 85%-a a kis- és középvállalatoknál talált munkát. A 6. táblázatban idézett adatok szerint a magyar mutatók igen közel vannak az uniós átlaghoz.

Hasonló képet mutat a gazdasági szférában létrehozott hozzáadott érték megoszlása is. Ennek nagyobb hányadát mind a magyar gazdaságban (52,6%), mind csekély különbséggel (51,4%) az EU-19⁸ országcsoportban a kis- és középvállalatok hozták létre.⁹ Az 1,6%-os különbség az EU-átlaghoz képest itt abból adódik, hogy Magyarországon a mikrovállalatok hozzájárulása 2,9%-kal kisebb, az egyéb (10–49 fős) kisvállalatoké pedig 1,9%-kal, a középvállalatoké 2,6%-kal nagyobb, mint az unióban. Hasonló, valamivel csekélyebb eltérést mutatnak a KKV-k forgalomból való részesedésének arányai is, ez a a magyar gazdaságban 2003-ban 59,3%, az EU-19 országokban 57,6% volt.

A foglalkoztatott létszám és a GDP megoszlásának hasonlósága már utal arra is, hogy a munkatermelékenységi arányok vállalati nagyságkategóriák szerinti különb-

⁷ A nemzeti számlák sok-sok éves munkával csiszolt nemzetközi rendszerébe nincs még kellően beillesztve a KKV-kategória. A nemzeti számlákban a KKV-k nagyobb hányadát kitevő egyéni vállalkozásokat például a háztartási szektorba sorolják; a GDP-be becsléssel beszámítják a nem-megfigyelt gazdaságnak azt a teljesítményét is, amit nem regisztrált "kisvállalkozók" hoznak létre. A háztartások, egyének kikérdezésén alapuló munkaerő-felmérés adatai szinte mindig eltérnek az SBS- és a regiszteradatoktól.

⁸ Az Observatory of European SMEs 2003/7 által vizsgált 19 ország: EU15 plusz Norvégia, Izland, Liechtenstein és Svájc.

⁹ A GKM időnként alacsonyabb adatokat idéz. Egyik magyarázata ennek, hogy az adóbevallások adataival számolva a mikrovállalatok többségét figyelmen kívül hagyják.

ségei sem nagyon térhetnek el egymástól. Valóban: a gazdasági szféra egészére számított átlaghoz viszonyítva az egy foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott érték a magyar kis- és középvállalatoknál az országos átlag 76, a nagyvállalatokban 151%-a. Hasonló, kevéssel nagyobb különbséget jeleznek az EU-19 mutatói: az adatpár 73 és 160%. A vállalati nagyságkategóriákat vizsgálva, az uniós átlaghoz képest nagyobb (de egymást jórészt kiegyenlítő) eltérés két esetben mutatkozik: a magyar mikrovállalatoknál az átlagos színvonalnál relatíve alacsonyabb (49–53%), az egyéb kisvállalatoknál relatíve jóval magasabb (97–80%) a munkatermelékenység. Minthogy a tőkefelszereltség a kisebb, különösen a mikrovállalatoknál, legtöbbször alacsonyabb, a munka- és tőkeáfordításokra vetített ún. *többszörös termelékenység* a vállalati nagyságkategóriák között jóval kisebb különbségeket mutat. A gazdaságok egészére számított mutatók értékét természetesen a munka- és tőkeigényes ágazatok országoként eltérő súlya is alakítja.

6. táblázat. A foglalkoztatott létszám és a GDP megoszlása a gazdasági szférában vállalati nagyságkategóriák szerint, 2003, %

	Mikro-vállalat	Egyéb kisvállalat	Középvállalat	KKV-k együtt	Nagyvállalat
A foglalkoztatott létszám megoszlása					
EU-15	39,6	17,3	12,8	69,7	30,3
EU-19	39,3	17,4	13,0	69,7	30,3
Magyarország	37,8	17,7	15,9	71,4	28,6
A GDP megoszlása					
EU-19	21,2	14,1	15,7	51,0	49,0
Magyarország	18,3	16,0	18,3	52,6	47,4

Forrás: Observatory 2003/7, 38. oldal, mezőgazdaság nélküli adatok.

A kis- és középvállalatok hozzájárulása az exporthoz a magyar gazdaságban 2003-ban 22,7% volt – a mikrovállalatok igen csekély, 1,1%-os, az egyéb (10–49 fős) kisvállalatok 7,7%-os, a középvállalatok 13,9%-os részesedéséből adódóan. Ezeket az arányokat az export szerkezeti összetétele is erősen befolyásolja. Huszonöt vizsgált ágazatból nálunk hétben az export aránya nem haladja meg a 0,1%-ot. A nagyvállalatok 77%-os export-részesedését pedig jelentős mértékben két ágazat határozza meg: a villamosgép, valamint a műszer- és járműgyártás, ezek együtt az összes kivitel 58%-át adják. E két ágazatban a nagyvállalatok részesedése 90% felett van, a kisvállalatoké csupán 1–2%. (A külföldi és hazai beszállító kis- és középvállalatok is hozzájárulnak ehhez, de ennek arányáról hazai becslések nem ismeretesek.) Nemzetközi összehasonlítás-hoz arról ismerünk adatokat, hogy a kibocsátás hány százalékát exportálják. Ez 2003-ban az EU-19 országcsoportban 17% volt, a négy vállalati nagyságkategóriában 9, 13, 17 és 23% (Observatory 2003/8, 26. oldal). A közelítő magyar adatok szerint az átlagos érték magasabb (21 ↔ 17), a középvállalatok exporthányada hasonló (16 ↔ 17), a nagyvállalatoké sokkal nagyobb (39 ↔ 23), a mikrovállalatoké sokkal-sokkal kisebb (1 ↔ 9) és az egyéb kisvállalatoké szintén kisebb (8 ↔ 13) volt.

További terület, ahol különös figyelem kíséri a KKV-k teljesítményét, *innovációs szerepük*. Az unió legfrissebb „innovációs eredménytáblája” (Trend Chart, 2006) 26 mutató alapján 33 országról rajzol összképet, négy csoportba sorolva ezeket: *vezető*,

átlagos teljesítményt nyújtó, felzárkozó és teret vesztő országok. Magyarország a 33 ország között a 20. helyet, a 25 uniós tagország között a 15. helyet, a felzárkózók csoportjában Szlovénia után a 2. helyet kapta. Az egyes vizsgált mutatók szerinti rangsorok széles sávon szóródnak, például a tudás létrehozása terén a 9. helyre, az innovációhoz kapcsolódó igények és irányítás területén a 21–22. helyre soroltak! Nagyságkategóriák szerint is vizsgálják az innovációt bevezető vállalatok arányát (csak a 10 fő feletti vállalatokra) a „Közösségi innovációs felmérések” (Community Innovation Survey, CIS). A 2001. és 2002. évi próbafelvételek után a 3. ilyen felméréshez Magyarország is csatlakozott. E felmérések megkülönböztetik a termék- és az eljárás-innovációkat, de gyengéjük, hogy csak közelítőleg tudják számításba venni, milyen jelentőségűek és hatósugarúak lehetnek a különböző innovációk.

7. táblázat. Az innovációt bevezető vállalatok aránya nagyságkategóriák szerint, 2003, %

	Ipar	Szolgáltatások	Összesen	Ebből döntően saját fejlesztésű	
				termék	eljárás
Kisvállalatok (11-49 fő)	19,1	13,6	16,9	65,8	59,8
Középvállalatok	22,6	30,3	24,5	64,0	42,5
Nagyvállalatok	44,6	25,0	41,4	71,3	46,2
Összesen	21,4	15,8	19,4	66,1	53,8

Forrás: Innováció 2003, 18–19. és 21. oldal.

A CIS felmérések megerősítették, hogy az innovációt bevezető vállalatok aránya a nagyvállalatok körében a legmagasabb, a kisvállalatok körében jóval alacsonyabb.¹⁰ A magyar felmérés az iparban a kis- és középvállalatok között csekély különbséget jelzett, a nagyvállalatokban viszont kétszeresnek mutatta az innovációk bevezetésének gyakoriságát. A szolgáltatások körében középvállalataink innovációs aktivitása kiemelkedik, a nagyvállalatokénál is magasabb. A magyar adatok a korábbi EU-felmérés mellé állítva minden nagyságkategóriában határozottan gyengébb innovációs aktivitást és (a szolgáltató ágazatok középvállalatait kivéve) jelentősebb nagyságkategóriák szerinti különbségeket jeleznek.

MILYEN MÉRLEGET KÉSZÍTHETÜNK?

A gazdasági reform bevezetése 1968-ban, majd a további lépések a 80-as években (melléküzemágak, gazdasági munkaközösségek) előkészítették a vállalkozói gondolkodás felélesztését, de örökségül hagyták az államhoz, a hatóságokhoz való sajátos viszonyt és a kockázatvállalástól való tartózkodást. A rendszerváltás óta eltelt időszak sokféle tapasztalata ezen keveset változtatott; 1994-ben már több mint 1 millió regisztrált vállalkozással dicsekedtünk, de a lendület nem bizonyult tartósnak, annál inkább a „kiskapuk” keresésének szokása. Ez tükröződik mind a

¹⁰ Ha nem egy vállalatra, hanem egy főre vetítve vizsgáljuk az innovációk számát, a kisvállalkozások innovációs készsége és teljesítménye mutatkozik magasabbnak.

vállalkozói gondolkodásról, készségről idézett felmérésekben, mind a vállalkozói aktivitás mutatóinak alakulásában. Az Eurostat harmonizált módszertanával készített, szigorúbb vállalatdemográfiai felvételek mára azt mutatják, hogy a mintegy 700 ezer vállalat körülbelül fele részidős, másodfoglalkozásként művelt vagy színlelt vállalkozás. Sajnálatos, hogy sok ilyen jelzés ellenére KKV-politikánk az utóbbi években is abból indult ki, hogy *a vállalatindítást nem kell ösztönözni*, a cél a már működő vállalatok segítése legyen, elsősorban pénzügyi eszközökkel.

A vállalati teljesítményeket nézve: a kis- és középvállalatok hozzájárulását a foglalkoztatottsághoz és a GDP-hez adataink az uniós átlaghoz hasonlóan mutatják, de két körülményről nem feledkezhetünk meg.

1. A foglalkoztatottság, a gazdasági aktivitás szintje nálunk a legalacsonyabbak között van mind az uniós, mind az OECD-országok között. Növeléséhez fontos a nagy- és ezek között a multinacionális vállalatok hozzájárulása is, de a legkorszerűbb technikát alkalmazva ez mindig is eléggé korlátozott lesz, a fő szerep továbbra is a KKV-kra hárul.
2. Az aggregált adatok szerint a kis- és középvállalatok termelékenysége a nagyvállalatokétól nálunk sem marad el jobban, mint az uniós országokban. Abból azonban, hogy a magyar termelékenységi színvonal az uniós átlag kétharmadát közelíti, az következik, hogy az uniós KKV-k termelékenysége ugyan az ott dolgozó nagyvállalatokétól elmarad, de a mi KKV-ink színvonalát és ezzel versenyképességét messze meghaladja. Adataink uniós összehasonlításban igen alacsonynak mutatták kis- és középvállalataink hozzájárulását az exporthoz, és hasonlóan gyengének innovációs tevékenységüket is.

Nemcsak a vállalatindítást, hanem a vállalkozási aktivitást és ennek eredményét is erősen befolyásolja az *üzleti környezet*. Ezzel a KKV-kiadvány csak röviden foglalkozott, de a Világbank-jelentés ismertetésével felhívta a figyelmet e téren különösen gyenge pozíciónkra. Az OECD üzleti környezet értékelése ugyanis Magyarországot legutóbb 30 ország között a 17. helyre sorolta (OECD SME Outlook 2005, 33. oldal) és hasonló közepes helyet jelzett az uniós értékelés is (Benchmarking Enterprise Policy, 2004). A 2005-ös Világbank-jelentésben (a 2004. évre vonatkozóan) 155 ország között az 52. helyet kaptuk; a 2006-osban viszont visszacsúsztuk a 60. helyre (a 2005-ös évre vonatkozóan, igaz, egy bővebb, 166 országot tartalmazó rangsorban). A 2006-os év adatait tartalmazó 2007-es jelentésben a 66. helyet foglaltuk el. Ezek a

8. táblázat. A magyarországi üzleti környezet világbanki rangsorolása

	Helyezés 2005	Helyezés 2006	Különbség
Vállalatindítás	80.	87.	-7
Engedélyek intézése	141.	143.	-2
Munkaerőfelvétel, elküldés	89.	90.	-1
Tulajdon bejegyzése	100.	103.	-3
Hitelhez jutás	19.	21.	-2
Befektetők védelme	114.	118.	-4
Adózás	115.	118.	-3
Külkereskedelem	67.	76.	-9
Szerződések érvényesíthetősége	11.	12.	-1
A vállalat bezárása	57.	48.	+9
Átlag	60.	66.	-6

Forrás: Doing Business, 2007.

jelentések helyi szakértők véleménye alapján tíz körülmény szerint minősítenek és ebből képeznek átlagértéket; a 2004. évben a legjobb (24.) helyezést a hitelhez jutás terén, a legrosszabb (119.) helyezést az engedélyek intézése terén kaptuk. Helyezésünk az újabb Világbank-jelentések szerint (8. táblázat) változatlanul a hitelhez jutás terén az egyik legjobb, de az engedélyek intézése terén sereghajtók vagyunk, amelyen pedig elhatározás esetén viszonylag gyorsan, költségek nélkül lehetett volna és lehetne javítani.

A nagyvállalatokban domináns külföldi tőke jelentős szerepe a magyar gazdaságban felerősíti a különbséget a nagy- és a kis- és középvállalatok teljesítménye között. Annak, hogy kis- és középvállalataink a foglalkoztatáshoz, a GDP létrehozásához és az exporthoz nagyobb mértékben járuljanak hozzá, fő feltétele versenyképességük, termelékenységük növelése. Ez több kutatás-fejlesztést, több innovációt, erősebb növekedési törekvést, kockázatvállalást, vállalkozói gondolkodást, magatartást és aktivitást igényel. Az a körülmény, hogy a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium új szervezetében „Üzleti környezet fejlesztése” főosztályt állított fel, biztató jel. A téma azonban sem a Nemzeti Fejlesztési Terv, sem a Nemzeti Lisszaboni Akcióprogram legújabb változatában nincs még a helyén. Ezt kevésbé mentheti, hogy mint jelzik, e változatok sem épülhettek jóváhagyott KKV- (és vállalkozás!) stratégiára, ezen még most dolgoznak. Mindenesetre kíváncsian lenne, hogy a legutóbbi évek gyakorlatától és a 2005 decemberében beterjesztett parlamenti KKV-jelentés készítésétől eltérően ennek az új KKV-stratégiának a kialakításába, megvitatásába most bevonják a kutatói köröket is. A megújított lisszaboni célok megvalósításához az unió átfogóbb és több KKV- és vállalkozáserősítő lépést, akciót irányoz elő, igényel és kér számon a tagországoktól. Nem utolsósorban a vállalat és a vállalkozás fogalmának keverése okozza, hogy ezek programjainkban továbbra is gyengén kapnak helyet. Ezért ismét szövé teszem:

VÁLLALAT ≠ VÁLLALKOZÁS!

A Magyar Nyelv Szótára 1874-ben (Czuczor Gergely és Fogarasi János szerkesztésében) még ezt a meghatározást adta a vállalatról és a vállalkozásról (6. kötet, 779. oldal):

Vállalat Azon tervezett munka, üzlet, merény, melynek végrehajtására eltökéljük, elszánjuk magunkat, s melynek terhét mintegy vállunkra vesszük.

Vállalkozás Eltökélt rendkívüli cselekvés, szándék, melynél fogva vállalkozunk valamire.

A Nap Kiadó 1998-ban újra megjelentette Ballagi Mór 1878-ban kiadott „A magyar nyelv teljes szótárát”, ebben szerepel a *vállal*, *vállalat*, *vállalkozik*, *vállalkozás*, *vállalkozó*, ezek közül magyarázattal a *vállal* szó (706. oldal). A Révai Nagy Lexikona 1925-ben (18. kötet, 741. oldal) már részletesen ismertette a vállalat jellemzőit, magán és nyilvános, egyéni és társas, nagy és kis vállalatról, ez utóbbiak előnyös vonásairól is szólva, de nem tartalmaz *vállalkozás* címszót. Az Akadémiai Kiadó

Magyar Értelmező Kéziszótárában sok éve mindkét kifejezés – határozottan megkülönböztetve – szerepel, legutóbbi (2004. évi) kiadásának 1423. oldalán ezzel a szöveggel:

Vállalat: Közvetlen gazdasági tevékenységet végző, jogilag önálló szervezet.

Vállalkozás: 1. Az a cselekvés, hogy valaki vállalkozik valamire;
2. Az a munka, amelyre valaki vállalkozik;
3. Jövedelmet biztosító termelő vagy szolgáltató egység, forma létrehozására, fenntartására irányuló tevékenység.

A szintén akadémiai Magyar Nagylexikon megkülönbözteti e két kifejezést (18. kötet, 2004. 151–152. oldal), de nem fogadható el, ahogyan erősen leszűkíti tartalmukat:

Vállalat: (közg) jogi személyiséggel rendelkező üzleti vállalkozás szervezeti kerete.

Vállalkozás: természetes személy (egyéni vállalkozás) vagy önálló jogalanyok (gazdasági társaságok) - üzletszerű gazdasági tevékenysége.

1. A vállalat fogalmából kizárja nemcsak a sokszázezer egyéni vállalkozást, hanem a közel kétszázezer jogi személyiség nélküli gazdasági társaságot is (melyek közül a közhasznú és betéti társaságokra már az új társasági törvényt is kiterjesztették);

2. a vállalkozás szó eredeti, gazdagabb tartalmára az üzletszerű jelző csak utal, értelmezéséhez meg kell keresnünk az üzleti vállalkozás definícióját is (92. oldal); és

3. nem említi, hogy a vállalkozás nem csupán az üzleti világ jelensége, az egyén és társadalom életének más területein is fontos szerepet játszhat.

A két fogalom keveredése a rendszerváltás előkészítő időszakára nyúlik vissza, amikor az akkori jogalkotók a vállalat fogalmát leszűkítették az állami vállalatok körére és minden más formájára a vállalkozás kifejezést kezdték használni. E sajátos értelmezés néhány év alatt uralkodóvá vált: törvényekben, kormányhatározatokban, rendeletekben már szinte sosem találkozunk a vállalat szóval. Ennek nyomán használata mindjobban kiszorul nemcsak a szaknyelvből, hanem a köznyelvből is. (Ez azért is figyelemre méltó, mert a többféle jelentés, a poliszémia és a szinonimia inkább a köznyelvre jellemző.)

Az előbbi áttekintést az MTA Gazdaság- és Társadalomtudományok Osztályának 2006. május 12-i, „A társadalomtudományok szaknyelve” címmel a Nyelvtudományok Osztályával együttes ülésén „Egy 'nyelvújítás' nyomában: vállalat = vállalkozás?” címmel tartott előadásomból idéztem.¹¹ A nyelv, ennek mind szaknyelvi, mind köznyelvi ága természetesen fejlődik; megjelennek új, eltűnnek régebbi kifejezések, módosul jelentésük, ezzel legtöbbször gazdagodik nyelvünk, a magyar nyelv is. Néhány esetben azonban szegényedik, mint ez esetben is. Az újabb kiadású hazai lexikonok, szó-

¹¹ Szóltam itt arról is, hogy a vállalkozás fogalom alkotójának Richard Cantillon-t tekintik (1755), de visszavezetik arra is, hogy e francia eredetű szót a 16. századtól a katonai expedíciókra, majd út, híd, erődítmény építésekre alkalmazták. Továbbfejlesztői között legtöbbször Say-t, Adam Smith-t, Alfred Marshall-t, Knight-ot, Schumpeter-t, Hayek-et és Kirzner-t emelik ki.

tárak nagy részéből – ha nem külföldi munkák fordításai! – eltűnt a vállalat kifejezés, a vállalkozás szó helyettesíti. Ehhez az is hozzájárult, hogy az Igazságügyi Minisztérium által közzé tett „Az európai közösségi jog fordítását támogató terminológiai adatbázis” nem tartalmazza a vállalat kifejezést, annak ellenére, hogy a nemzetközi és az uniós gyakorlat és szóhasználat határozottan megkülönbözteti a vállalkozás eredeti fogalmát a vállalat fogalmától: angolul az előbbire az *entrepreneurship*, az utóbbira az *enterprise* szót használva. Némi zavar az unió vonalán is mutatkozik: a hivatalos szövegekbe az *undertaking* szót vezették be, de a mindennapos munkában, a célok, programok, beszámolók, értékelések szövegezésénél nem követik ezt. Az *enterprise* szóval jelölik a vállalati főigazgatóságot, a vállalatpolitikát, a kis- és középvállalatot és ettől szigorúan elhatárolt eredeti értelmében használják a vállalkozás kifejezést.¹²

A két fogalom, vállalat és vállalkozás, nyilvánvalóan nemcsak érintkezik, hanem valamennyire át is fedik – de nem helyettesíthetik egymást. A *vállalat* alapjában szervezetet, a *vállalkozás* cselekvést és erre való felkészülést jelent. A vállalat szó kiiktatásával legfőképpen azért szegényedik nyelvünk, mert ha ezt a vállalkozás szóval helyettesítjük, annak eredeti tartalmát elhalványítjuk. Az unióban nemcsak megmaradt az eredeti különbségtétel, de nagyobb hangsúlyt is kapott. A hivatalos magyar fordításokban azonban eltűnik ez. Amikor csatlakoztunk az Európai Kisvállalati Chartához, ennek hivatalos fordításába a „*vállalkozásra való* oktatás és képzés” helyére „*vállalkozások* oktatása és képzése” került. Az unió 2005 novemberében elfogadott új kis- és középvállalati stratégiája (Modern KKV-politika, 2005) öt területet emel ki, első helyen „A vállalkozás és a vállalkozói készségek előmozdítását”. Ennek hivatalos magyar fordítása ez lett: „A vállalkozások és a vállalkozói készségek előmozdítása”.

Ily módon az a nagy hangsúly, amit az unió lisszaboni programjában és ehhez adott megújított közösségi irányelveiben a vállalkozásnak – *nem a vállalatoknak* általában, hanem a vállalkozói gondolkodás, magatartás és aktivitás erősítésének – minden területen, ezek között a kis- és középvállalatok körében is kíván adni, e dokumentumok fordításában eltűnik. Ami nagyobb baj: a gyakorlatban is elhalványul. A fordítási nehézségek miatt KKV-politikánkban, stratégiánkban eleve alig jelenik meg: ha a *vállalkozás-erősítés* egyszerűen a *vállalatok* erősítését jelenti, ez nem mond semmi újat, minek is beszélni róla. Ezen változtatni kell és ezt a vállalkozás-statisztika következetes továbbépítésével is segíthetjük.

12 A KSH a gazdasági egységek gazdálkodási forma szerinti osztályozására 1994 óta a vállalkozás kifejezést alkalmazza (GFO:1,2,7), de a különbséget újabb KKV-kiadványaiban már jelezte, új KKV-kiadványában pedig következetesen megkülönböztette a vállalat és a vállalkozás fogalmát.

HIVATKOZÁSOK

- A kis- és középvállalatok és a vállalkozási készség. Központi Statisztikai Hivatal, 2006.
- A munkaerőfelmérés idősorai 1992–2004. Központi Statisztikai Hivatal, 2005.
- Autio, Erko: Global Entrepreneurship Monitor. Report on High-Expectation Entrepreneurship, 2005.
- Ballagi Mór: A magyar nyelv teljes szótára. Nap Kiadó 1998 (1878).
- Benchmarking entrepreneurial policy. Results from the 2004 scoreboard. EC, Brussels, 2004.
- Doing Business in 2006: Creating Job. World Bank, 2005.
- Doing Business in 2007. How to Reform. World Bank, 2006.
- Employment in Europe 2005. EC, Brussels, 2005.
- European Business – Facts and Figures – Data 1995–2004. Eurostat, 2006.
- Fairlee, Robert W.: Kauffman index of entrepreneurial activity. 2005.
- Flash Eurobarometer 160 Entrepreneurship 2004. EC, Brussels, 2005.
- Fostering Entrepreneurship and Firm Creation as a Driver of Growth in a Global Economy. OECD, Paris, 2004.
- Gartner, William, B.; Kelly Slater; Nancy M. Carter; Paul D. Reynolds: Handbook of Entrepreneurial Dynamics. The process of Business Creation. Sage, 2004.
- GEM Magyarország 2005. (Szerk. Szerb László). PTE-GTK, GKM, 2006.
- Global Entrepreneurship Monitor. Executive Summary 2004, 2005.
- Green Paper Entrepreneurship in Europe. EC, Brussels, 2003.
- Innováció 2003. Központi Statisztikai Hivatal, 2005.
- KKV-politika a növekedésért és a foglalkoztatásért. A Közösség lisszaboni programjának végrehajtása. Brüsszel, Com (2005) 551 végleges.
- Lakatos Judit: Az MTA Ipar- és Vállalatgazdasági, valamint Statisztikai Bizottságának együttes üléséről. Statisztikai Szemle, 2005. 4. sz.
- Magyar értelmező kéziszótár. MTA, 2003.
- Magyar Nagylexikon, 2004. 18. kötet.
- MVKA (Magyar Vállalatgazdasági Kutatásokért Alapítvány): Az önfoglalkoztatás fontosabb kategóriái, társadalmi és gazdasági szerepe. 2004.
- Observatory of European SMEs, 2003/7. EC, 2003.
- OECD, 2004: The Istanbul Ministerial Declaration on Fostering the Growth of Innovative and Internationally Competitive SMEs.
- OECD Labor Force Statistics 1984-2004. Paris, 2005.
- OECD SME and Entrepreneurship Outlook. Paris, 2005.
- Révai Nagy Lexikona 1925. 18. kötet.
- Román Zoltán: A vállalkozás az Európai Unióban és Magyarországon. Európai Tükör, 2004. 7. sz.
- Román Zoltán: A kis- és középvállalatok és a vállalkozás statisztikai megfigyelése és helyzete. Gazdaság és Statisztika, 2005. 2. sz.
- Statistics in focus. Business Demography in Europe. 2005/36.
- The Small Business Economy 2004. A Report to the President. Washington, 2004.
- Trend Chart Innovation Policy in Europe 2005. EC, Brussels, 2006.
- Vállalkozások demográfiája, 1999–2003. Központi Statisztikai Hivatal, 2006.

Vállalkozások demográfiája, 2004. Központi Statisztikai Hivatal, 2006.

Welter, Friederike: Gründungspotenzial und Gründungsprozess in Deutschland:
Eine konzeptionelle and empirische Betrachtung. RWI, Essen.